

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ

Γενικαὶ σκέψεις.

I

Αἱ καθολικαὶ τῆς ἀνθρωπότητος θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις συναπαρτίζονται ἐκ δύο θεμελιωδῶν ἰδεῶν, ἐκ τῆς ἀφορώσης εἰς τὴν ὑπαρξίν Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ τοῦ παντός καὶ ἐκ τῆς ἰδέας τῆς ἐν ἡμῖν ὑπάρξεως ἀφάρτου καὶ ἀύλου δυνάμεως, ἣν καλοῦμεν ψυχὴν.

Αἱ δύο αὗται ἀλήθειαι εἶνε ἡ ἀφετηρία ἅμα δὲ καὶ ἡ βάσις πάντων τῶν θετικῶν θρησκευμάτων, ἀπὸ τοῦ φετικισμοῦ μέχρι τοῦ ὀριστικῶς ἀποκαλυφθέντος, καίτοι διαφόρως νοούμεναι καὶ διατυπούμεναι.

Μελετῶντες διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως καὶ τὰς λειτουργίας αὐτῆς ἀναλύοντες διὰ τῆς κοινῆς λογικῆς, εὐκόλως διαγινώσκομεν καὶ ἀκριβοῦμεν τὴν ἐν αὐτῇ ὑπαρξίν πνευματικῆς δυνάμεως προϊσταμένης μὲν τῆς σωματικῆς ὀργανώσεως ἀλλὰ μετ' αὐτῆς συνδεομένης καὶ ἀποτελούσης ὅν ἐνιαῖον ἐν δυαδικῇ ὑπόστασει.

Καί τήν μὲν ὀργανικὴν καλοῦμεν σῶμα, ψυχὴν δὲ τὴν νοῦσαν, τὴν συναισθανομένην καὶ βουλομένην δύναμιν.

Τῆς ἀληθείας ταύτης ἀποδεικνυομένης, βεβαιουμένης δὲ τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως καὶ τῶν ἰκανοτήτων καὶ λειτουργιῶν αὐτῆς, ἡ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ ἰδέα εἶνε συμπέρασμα ἀναγκαῖον, λογικόν, ἀναπόδραστον. Τὸν λογικὸν καὶ ἀναγκαῖον τοῦτον σύνδεσμον θὰ καταδείξωμεν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ περιφανείᾳ εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια, ὑποδεικνύομεν δ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦδε, ὅπως γνωρίσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὸν ἀπαγορευσάντα ἡμῖν λόγον νὰ προτάξωμεν τὰ περὶ ψυχῆς καὶ ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως σπουδάσματα πάσης περὶ θεότητος καὶ ὑπερφῶν ἀντικειμένων μελέτης.

II

Εἰς τὰς πεπειθήσεις τῆς ἀνθρωπότητος περὶ πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἑλλάδος ἀτομισταὶ καὶ οἱ τοῦ Δημοκρίτου ὀπαδοὶ τὸ πρῶτον, εἶτα δὲ καὶ οἱ τοῦ Λουκρητίου ἀντέτασσον τὴν ἰδέαν τῆς μοναδικῆς σωματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως. Ὁ ἀνθρώπος, ἔλεγον, εἶνε ἐν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σωμάτων συγκείμενον ἐξ ὀλικῶν ἀτόμων, ὡς εἶνε ὁ λίθος, τὸ δένδρον, τὸ κτήνος. Τὰ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου παραγόμενα συναισθήματα, αἱ γνώσεις, αἱ κρίσεις, αἱ ἐπιστημονικαὶ διδασκαλῖαι, αἱ τῶν τεχνῶν ἐπινοήσεις καὶ δημιουργίαι, εἶνε τὸ ἐξαγόμενον τῆς κινήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, οὐδὲν ἄλλως δὲ διαφέρουσι τῶν μηχανικῶν κινήσεων τῶν ἀτόμων τοῦ λίθου καὶ τοῦ δένδρου εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν διάφορον παραγωγὴν τῶν φαινομένων.

Αἱ παράλογοι αὗται βεβαιώσεις καὶ διδασκαλῖαι, ἀποκρουσθεῖσαι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, κατεδείχθησαν ὅλως ἀνυπόστατοι λογικῶς, καὶ ἐπιστημονικῶς ἀσύστατοι καὶ τερατώδεις. Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης καὶ Ξενοφῶν καὶ Κικέρ-

ρων και πάσα ἡ χορεία τῶν μεγαλοφυῶν τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης ἰδρυτῶν ἀπεδέχθησαν ὡς ἀλήθειαν οὐδεμίαν ἐπιδεχομένην σπουδαίαν συζήτησιν τὰς περὶ ψυχῆς πεποιθήσεις τῆς ἀνθρωπότητος, αἱ δὲ τῶν ἀρχαίων ἀτομιστῶν θεωρίαι ἀποτελοῦσαι ἀντικείμενον ἱστορικῆς μελέτης τῶν ἀποπλανήσεων τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος ἐνεφανίσθησαν καὶ αὖθις εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν ὄριζοντα κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα.

III

Δύο γάλλοι ἰατροί, ὁ Λαμετρή καὶ ὁ Καβανῆς, ἐδημοσίευσαν ὁ μὲν τὴν συγγραφὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄνθρωπος-Μηχανή», ὁ δὲ περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν μεταβολῶν τοῦ σώματος ἐπὶ τῶν ἠθικῶν τοῦ ἀνθρώπου αἰσθημάτων, ὑπὸ νέας δ' ἐπόψεως διδάσκοντες τὰς διδασκαλίας τοῦ ἀρχαίου ἀτομισμοῦ ὑπῆρξαν οἱ ἰδρυταὶ τῆς καλουμένης σχολῆς τῶν ὑλιστῶν. Συμφώνως πρὸς τὰς θεωρίας τῆς σχολῆς ταύτης ὁ ἄνθρωπος κινεῖται, σκέπτεται, βουλευέται, βοηθεῖ τὸν πλησίον, φονεύει τὸν πατέρα, αὐτοκτονεῖ, ληστεύει τὴν χήραν καὶ τὸν ὄρφανόν, συρόμενος εἰς τὰς πράξεις ταύτας κατ' ἀνάγκην ἀναπόδραστος ὑπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος, ὑπὸ τοῦ εἶδους τῶν βρωμάτων καὶ ὑπὸ τῆς καλῆς ἢ κακῆς πέψεως αὐτῶν κινούντων κατὰ μίαν ἢ ἄλλην διεύθυνσιν τὰ κύτταρα ἢ τὰ ἄτομα τῶν νεύρων τοῦ ἐγκεφάλου. Ἡ καλουμένη ἐλευθέρη βούλησις εἶνε ψευδαίσθησις καὶ πλάνη, φρεναπάτη καὶ ψύχωσις καὶ φρενοπάθεια, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἐλεύθερος οὔτε κατὰ τὰς βουλήσεις καὶ σκέψεις καὶ ἀποφάσεις του οὔτε κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν πράξεών του. Μὴ ἔχων ἐν ἑαυτῷ πνευματικὴν ψυχικὴν ὑπόστασιν διασκεπτομένην καὶ βουλευομένην, ὑπόκειται εἰς τοὺς μοιραίους καὶ ἀναποδράστους καὶ μηχανικοὺς τῶν σωμάτων νόμους. Ὁ Καβανῆς μάλιστα ἐξωμοίωσε πρῶτος τὰς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τὰς λειτουργίας τῶν λοιπῶν τοῦ σώ-

ματος ὀργάνων. Ὡς δὲ τὸ στομάχος μεταβάλλει τὰ βρώματα εἰς ζωοπάροχον χυλόν, τὸ δὲ ἥπαρ παράγει τὴν χολήν, οὕτω καὶ ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου ἐκρέουσιν αἱ ἰδέαι καὶ τὰ συναισθήματα.

Περιεργίας ἄξιον εἶνε ὅτι ὁ ταῦτα γράψας καὶ δημοσιεύσας Καβανὴς ἔγραφε μετὰ τινα ἔτη πρὸς τὸν φίλον του Βωριέλ· «Αἱ νέαι καὶ ἐμβριθεῖς μελέται, εἰς ἃς ἐπεδόθη, μὲ πείθουσιν ὅτι τὰ φαινόμενα τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ συνταυτίσωμεν μετὰ τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν. Ἡ ἐνοικοῦσα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρχή, ἢ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβανομένη δύναμις καὶ κατὰ τὴν σκέψιν συλλειτουργοῦσα μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου πρέπει νὰ εἶνε ἀναγκαίως πνευματικὴ». Τὴν δὲ τοῦ ἐτέρου ἰατροῦ συγγραφὴν ἀνεσκεύασαν καὶ κατεδίκασαν ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐπιστήμης ἄνδρες μηδὸλως διακριθέντες ἐπὶ αἰσθημασιν εὐσεβείας. Καὶ αὐτὸς ὁ Βολταῖρος ἔγραφε περὶ αὐτῆς· «Ὁ ἰατρὸς Λαμετρή συνέταξε βδελυρὸν πόνημα. Ἀνέγνων ἐν αὐτῷ εὐφρεῖς τινὰς ἰδέας πυρετώδους φαντασίας, ἀλλ' αὐταὶ εἶνε ὡσεὶ λάμψεις κεραυνοῦ ἐν μέσῳ βαθυτάτου σκότους, διότι οὐδὲ ἡμίσεια σελίς εἶνε γεγραμμένη μετ' ὀρθῆς κρίσεως καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς λογικῆς. Σπουδαῖοι ἄνδρες ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἰατροῦ ἐπὶ τοῦ τερατώδους τῶν διδασκαλιῶν του, ἀλλ' αὐτὸς ἐξεπλάγη ἐπὶ ταῖς παρατηρήσεσιν. Ἀμφιβάλλω, ἐὰν ἐγνώριζε τί ἔγραφε· πιθανῶς θὰ γράψῃ αὐριον τὰ ἐναντία». (Ἐπιστ. πρὸς τὴν κυρίαν Denis).

IV

Εἶνε σπουδαῖον ἀντικείμενον μελέτης ἡ πορεία τῶν περὶ τῆς ψυχῆς ὑλιστικῶν δοξασιῶν, διότι οὐ μόνον ἀποκρούονται ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀμα ὡς ἐμφανισθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὀρίζοντος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὰς προσβολὰς τῶν μεγάλων ἐρμηνέων τῆς ἐπιστήμης ἐγκαταλείπονται καὶ ἀποκηρύσσονται ὑπὸ τῶν ἰδίων ὀπαδῶν.

Ὁ φυσιολόγος καὶ ἰατρός Ζεόρτζ, δημοσιεύσας, κατὰ τὸ ἔτος 1821, σύγγραμμα περὶ τῶν νευρικῶν παθήσεων, δι' οὗ συν-ετάσσετο μετὰ τῶν δοξαζόντων ὅτι οὐχὶ πνευματικὴ ψυχικὴ δύναμις ἀλλ' ὁ ἐγκέφαλος αὐτὸς σκέπτεται καὶ αἰσθάνεται καὶ βουλευέται, ἔγραφε τὴν 1ην Μαρτίου 1826 τὰ ἑξῆς : « Νέαι ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος μελέται ὡς καὶ τῶν φαινομένων τῆς ὑπνοβασίας δέν μοι ἐπιτρέπουν πλέον νὰ ἐγείρω ἀμφιβολίας περὶ τῶν ἐν ἡμῖν καὶ ἐκτὸς ἡμῶν δυνάμεων ὅπως νοητῶν καὶ πνευματικῶν. Τὰς ἐν τοῖς προηγουμένοις συγγράμμασι θεωρίας ἀνακαλῶ ὡς ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ βεβαιωθέντων ἀδιαφιλονικῶν σπουδαίων γεγονότων. » (Ἀρχεῖα τῆς Ἰατρικῆς. Τόμος 17ος).

Ἀπὸ τῆς ἐπισταμένης καὶ συνεχοῦς ἀναγνώσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Λαμετρή ὁ Ἑρρίκος Παπιλὼν ἐνισχύθη εἰς τὰς ὑλιστικὰς τῆς νεότητος ροπὰς. « Ἐπεδόθην, γράφει, εἰς σπουδαίας ἐργασίας ἐντὸς τῶν χημικῶν καὶ φυσιολογικῶν φροντιστηρίων τοῦ Βούρτζ, τοῦ Ροβάν, τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου, ὅπως ἐξεύρω νέα ἐπιχειρήματα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐνσωμάτου τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως καὶ τοῦ ὑλισμοῦ ἐν γένει. Ἄλλ' ἐκ τῶν γενομένων πειραματικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων τούτων ἐπίεσθην, ὅτι ὑπάρχουσι προβλήματα ἀνεπίδεκτα λύσεως ἄνευ τῆς παραδοχῆς ὑπάρξεως δυνάμεων τῆς ὕλης ἀνεξαρτήτων. Αἱ νέαι μελέται, εἰς ἃς ἐπεδόθην, μετέβαλον ἐξ ὀλοκλήρου τὰς πεποιθήσεις μου. Ὑπερθεν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πειραματικῆς ἀληθείας κατεῖδον τοὺς ἐρίζοντας τῆς πνευματικότητος καὶ ἐθεραπεύθην ἀπὸ τῆς νόσου τοῦ ὑλισμοῦ, πρὸς ὃν μὲ ὠδήγησαν αἱ πρῶται τῶν φυσικῶν μελέται καὶ ἐκζητήσεις. » (α) Ἐρωτηθεὶς τὴν τελευταίαν τοῦ βίου του ἡμέραν πῶς αἰσθάνεται, « Ἡ μηχανὴ διαλύεται, ἀπήντησεν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ εἶνε ἄθικτος καὶ ἀκμαία. »

(α) Σχέσεις τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας μετὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ Παπιλῶν.

Σπουδαῖαι εἶνε αἱ κατὰ τὰς διαλέξεις τοῦ ἔτους 1893 γε-
νόμεναι ὁμολογίαι ὑπὸ τοῦ γνωστοτέρου τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ
ύλοδοξούντων, καθ' ἃς ἀπαρνούμενος τὰς δοξασίας ἄς ἄλλοτε
ἐπρέσβευέν ἔλεγε· «Τὰς ἄλλοτε μετὰ μεγάλου στόμφου καὶ
πομπῆς διδασκομένης θεωρίας, καθ' ἃς Δύναμις καὶ Ὑλη ἦσαν
τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὤμεγα πάσης οὐσίας καὶ ὑπάρξεως, πρέπει
να θεωρήσωμεν ὡς μὴ ἐχούσας σκιὰν ὑποστάσεως, ἀδυνατοῦν-
τες νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπαρξίν πνευματικοῦ κόσμου, ὀφειλον-
τες δὲ ν' ἀνομολογήσωμεν ὅτι τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ συνειδῶτι
συμβαίνοντα δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι διὰ τῶν τῆς ὕλης
δυνάμεων.»

Τὰς μεταγνώσεις ταύτας δὲν ἐπικαλούμεθα πρὸς ἀπόδειξιν
τῶν περὶ ψυχῆς πεποιθήσεων τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ὅπως
πείσωμεν τοὺς ἀντιφρονοῦντας ἢ ὑπὸ ἄρθρων καὶ ὕλιστικῶν
συγγραφῶν ἀποπλανηθέντας περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπισταμένης
ἐξελέγξεως τῶν ἀσεβῶν τῆς ὕλης διδαγμάτων.

V

Τώρα, τίνες οἱ λόγοι οὗς ἐπικαλοῦνται οἱ τὴν πνευματικώ-
τητα τῆς ψυχῆς ἀπαρνούμενοι καὶ ἀντιστρατευόμενοι πρὸς
τὰς πεποιθήσεις τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρὸς τὰ θεωρήματα
πάντων τῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον φιλοσοφούντων ;

Τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀκατάληπτον. Ἴδου εἰς τί ἀνάγονται
πάντα τὰ ἐπιχειρήματα καὶ πάντες οἱ ἀντιτασσόμενοι λόγοι
κατὰ τῶν περὶ ψυχῆς πεποιθήσεων τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ
τῶν περὶ πνευματικότητος διδασκαλιῶν πάντων τῶν διαπρε-
πῶν ἐπιστημόνων καὶ πάσης μεγαλοφυίας. Ἡμεῖς, λέγουσι,
δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὴν ὑπαρξίν δυνάμεως πνευματι-
κῆς ἐπὶ τῆς ὕλης ἐπενεργούσης, τὸ δὲ ἀκατάληπτον εἶνε καὶ
ἀνύπαρκτον καὶ μὴ ὑφιστάμενον.

Συnergie πνεύματος καὶ σώματος εἶνε ἀκατανόητον καὶ

διὰ τοῦτο ἀσύττατον καὶ ἀπαράδεκτον, ἐκ τούτου δ' ἔπεται ἀναγκαίως ὅτι οὐδὲ περὶ αὐτεξουσίου καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως δύναται νὰ γείνη λόγος, διότι καὶ αὐταὶ αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τῶν μορίων τῆς ὕλης. Ταῦτα διδάσκει ὁ ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὸν καθ' ἡμᾶς χρόνον ὑλοδοξούντων, εἶνε δὲ περιττὸν νὰ ζητήσητε παρ' αὐτοῦ λόγους καὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀληθείας καὶ ὀρθότητος τῶν θεωρημάτων του, διότι ἐπαυειλημέτως ἐκήρυξε διὰ τῶν συγγραφῶν του, ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενα εἶνε δόγματα τῆς πίστεως ὠρισμένης ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν. « Καὶ μετὰ τὸ προτεινόμενον ὑφ' ἡμῶν σύστημα, ἔλεγεν ὁ Χέκελ, τὸ μυστήριον ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε ἀκατάληπτον, τὰ δ' ἐπιχειρήματα τῆς σχολῆς δὲν δύνανται νὰ εἰσχωρήσωσιν ἐν αὐτῷ. » (α)

Οὐχὶ λοιπὸν θεωρίαν ἐπιστημονικὴν ἐπέξηγοῦσαν τὰς πνευματικὰς τοῦ ἀνθρώπου λειτουργίας διὰ τῆς κινήσεως τῶν μορίων τῆς ὕλης, ἀλλὰ σύστημα μυστηριῶδες, σύστημα πίστεως, σύστημα ἀκατάληπτον μᾶς προτείνουσιν, ὅπως ἀντικαταστήσωμεν εἰς τὰς περὶ ψυχῆς παραδόσεις τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πάσης ἀνθρωπολογικῆς ἐπιστήμης.

Ὁ ἕτερος τῶν ὕλιστῶν Ἐσλβε (Eschbe) ἀνομολογεῖ ἀνευδοιάστως ὅτι τὸ προτεινόμενον ὑπ' αὐτῶν σύστημα τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς θεωρίας τῶν κινήσεων τῶν μορίων τοῦ σώματος πρὸς παραγωγὴν ψυχικῶν φαινομένων εἰς τὴν περὶ πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως ἰδέαν καὶ πεποιθήσιν, «δὲν εἶνε ἀπόρροια ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ πίστεως καὶ ἰδιοσυγκρασίας. » (β)

Καὶ πῶς ἄρα γε προβαίνουνσιν αὐτοὶ οἱ ὕλισται εἰς τοιαύτας

(α) Ὅρα ὁμιλίαν Χέκελ εἰς Temps 30 Αὐγ. 1878. Ὅρα καὶ Ἀνθρωπογενίαν τοῦ ἰδίου ἐν Γαλ. μεταφράσει. Σελ. 416—617 καὶ ἀκολ.

(β) Die Grazen κ.τ.λ. Ἐκδόσεις Λειψίας σελ. 50.—καὶ Λάντζε Γαλ. μεταφρ. Τόμος 2ος σελ. 136.

ὁμολογίας, καλοῦσι δὲ μυστηριώδεις καὶ ἀκατάληπτους τὰς ἰδίας αὐτῶν θεωρίας; Διότι ἀπαρνούμενοι τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασιν εὐρίσκονται ἀπέναντι τοῦ σπουδαιότητος τῶν γεγονότων τοῦ πληροῦντος τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀνέλιξιν πάντων τῶν αἰώνων, εὐρίσκονται ἐνώπιον κόσμου ὁλοκλήρου ἀνατρέποντος ἐκ βάθρων τὰς ὑποθέσεις καὶ εἰκασίας τῶν, ἐνώπιον τῶν πνευματικῶν γεγονότων, τῶν ἐντυπώσεων, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν ἰδεῶν, τῶν συναισθημάτων, τῶν σκέψεων, τῶν συλλογισμῶν, τῶν ἀποκυημάτων τῆς φαντασίας, τῶν φόβων, τῶν ἐλπίδων, τῶν προγνώσεων τοῦ μέλλοντος, καὶ πάντων τῶν στοιχείων τῶν συναποτελούντων τὸν ἀόρατον καὶ πνευματικὸν τῆς ἀνθρωπότητος κόσμον. Μὴ ὑπαρχούσης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῆς δυνάμεως, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν ὑλοδοξούντων, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ παρήχθησαν τὰ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα; Ἀπὸ τῆς ὕλης, λέγουσιν, ἀπὸ τῶν κινήσεων τῶν μορίων τοῦ σώματος, κατὰ τρόπον μυστηριώδη καὶ ἀκατάληπτον. Θὰ καταδείξωμεν ἀκολούθως ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶνε μόνον μυστηριώδης καὶ ἀκατάληπτος, ἀλλ' εἶνε καὶ φυσικῶς ἀδύνατος. Ἐνταῦθα θὰ συναντήσωμεν τὸν διαπρεπέστερον τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ φυσιοδιφῶν Τύνδαλλ.

VI

Πολλοὶ τῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἰατρῶν μὴ ἐπιλαμβανόμενοι μετ' ἐπιστάσιος τῆς μελέτης τῶν ψυχικῶν φαινομένων, εἰθισμένον δ' ἔχοντες τὸν νοῦν ν' ἀποδίδωσι τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀναλυόμενα γεγονότα εἰς σωματικὰ αἷτια, δὲν διστάζουσι ν' ἀποδεχθῶσι καὶ τὰς θεωρίας τῶν ὑλοδοξούντων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τῶν πνευματικῶν φαινομένων. Καὶ ὁ Τύνδαλλ ἐν τινὶ τῶν συγγραφῶν του δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ νοήσῃ τὴν ὑπαρξίν πνευματικῆς δυνάμεως ἐπιδραῖ-

σης ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ μετ' αὐτοῦ συνεργαζομένης, ἀπεδέχετο τὴν θεωρίαν τῶν ὑλοδοξούντων περὶ ἐκπορεύσεως πάντων τῶν πνευματικῶν φαινομένων ἀπ' αὐτῶν τῶν κινήσεων καὶ λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου, ἀνεξαρτήτως πάσης ὑποτιθεμένης αὐλοῦ καὶ πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς. Ἀλλὰ μετὰ τινὰ χρόνον ἐκδηλῶν δισταγμοὺς ἐπὶ τῆς βεβαιώσεως ταύτης ἔγραψεν, «ὄφειλω νὰ δηλώσω, ὅτι τὰ πειραματικά γεγενησά, ἅτινα ὁ ὑλιστὴς θεωρεῖ ἀπλούστατα κατὰ τὴν συναρμολόγησίν των, παριστάνουσι σχεδὸν τὰς αὐτὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἀντιτείνομεν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ πνεύματος,» χρόνου δὲ προϊόντος οἱ δισταγμοὶ μετεβλήθησαν εἰς ὀριστικὰ καὶ κατηγορηματικὰ προτάσεις. Καὶ ἐνταῦθα ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν ἐπὶ τῶν λόγων τοῦ κλεινοῦ φυσιοδίφου, ὧν τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ λογικὴν ἀκρίβειαν καὶ ὀρθότητα θέλομεν κατῶς μετὰ τὴν πλήρη ἀνέλιξιν τοῦ συζητουμένου θέματος. «Οἱ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν τῆς φύσεως φαινομένων ἀσχολούμενοι καὶ μελετῶντες εὐρίσκονται ἐνώπιον φοβεροῦ μυστηρίου. Δὲν δύναμαι ἀληθῶς νὰ ἐξηγήσω τὴν θεωρίαν τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐπενεργείας πνευματικῆς δυνάμεως ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ σώματος, ἀλλ' ὁμολογῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι δὲν δύναμαι νὰ νοήσω καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ συνειδότος ἀπὸ τῆς κινήσεως τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου. Ἄν δέ τις μ' ἐρωτήσῃ, ἐὰν ἡ ἐπιστήμη δύναται ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐξηγήσῃ τὸ μυστήριον τοῦ παντός, θὰ σείσω τὴν κεφαλὴν καὶ θὰ ὑψώσω τοὺς ὤμους, ὅπως ἐκδηλώσω τοὺς δισταγμοὺς μου. Προτιμότερον εἶνε κύπτοντες τὴν κεφαλὴν, ἱερεῖς καὶ φιλόσοφοι, ν' ἀνομολογήσωμεν τὴν ἀμάθειάν μας. Διότι καὶ ἐὰν τὰ αἰσθητήρια καὶ ἡ διάνοια ἐπὶ ποσοῦτον διαφωτισθῶσιν, ὥστε νὰ ἀποβῇ εἰς ἡμᾶς ἐφικτὸν ν' ἀκριβώσωμεν πάσας τὰς κινήσεις καὶ πάσας τὰς τῶν μορίων συνθέσεις καὶ τὰς ἠλεκτρικὰς ἐνεργείας καὶ ἄλλας μεταβολὰς, αἵτινες ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ διάφορα αἰσθήματα καὶ τὰς

σκέψεις μας, θὰ εὐρεθῶμεν πάντοτε μακρὰν τῆς λύσεως τοῦ μεγάλου προβλήματος. Καὶ τότε ὡς καὶ σήμερον θὰ ἐρωτῶμεν, τίς εἶνε ὁ σύνδεσμος μεταξύ τῆς ὕλης καὶ τῆς συνειδήσεως; τίνα τρόπον τὰ πωματικά φαινόμενα δύνανται νὰ προσλάβωσι πνευματικὸν χαρακτήρα; Μελετῶντες καὶ ἀδιαλείπτως σκεπτόμενοι ἐπὶ τοῦ προβλήματος, θὰ εὐρεθῶμεν πάντοτε εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ἀκαταλήπτου, διότι ἡ σφαῖρα τῶν φυσικῶν ἐρευνῶν εἶνε μὲν εὐρυτάτη, ἀλλ' ἔχει καὶ ὄρια, πέρα τῶν ὁποίων βυθίζομεθα εἰς τὸ ἀγνωστον.»(α)

Οὐχὶ λοιπὸν εἰς τὴν γνῶσιν οὐδὲ εἰς τὸ φῶς, ἀλλ' εἰς τὸ σκότος, εἰς τὸ ἀγνωστον, εἰς τὸ ἀκατάληπτον μᾶς ὁδηγεῖ τὸ μὴ ἀποδεχόμενον τὴν πνευματικότητα τῆς ψυχῆς σύστημα.

Δὲν σᾶς προτείνομεν, λέγει ὁ Χέκελ, ἐπιστημονικὸν θεώρημα ἐπιδεκτικὸν πειραματικῆς μελέτης ἢ διαλεκτικῆς ἀποδείξεως, ἀλλὰ νέαν πίστιν πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς παλαιᾶς.(β)

Ὡ! Ἐὰν μᾶς προτείνητε δόγματα πίστεως μὴ ἱκανοποιούντα μὲν πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς διανοίας καὶ μὴ ἐπιδεκτικὰ πλήρους καὶ ἐπαρκοῦς διαφωτίσεως διὰ διαλεκτικῶν ἀποδείξεων, ἀλλὰ περιβεβλημένα μὲ ἱστορικὰ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα ἐπιβάλλοντα τὸ γόητρον τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ σεβασμοῦ, — ἐὰν μᾶς προτείνητε δόγματα, ἅτινα διεθέρμαναν τὰς καρδίας τῶν περικλεῶν τῆς ἐπιστήμης ἐρμηνέων, τῶν ἐν ταῖς τέχναις διαπρεψάντων, τῶν μεγαλοφυῶν ἰχνηλατῶν τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, τῶν δημιουργῶν τῶν μεγάλων ἔργων τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, — ἐὰν ἐκ τῶν ναμάτων τῆς προτεινομένης ἡμῖν νέας πίστεως ἀνέβλυσαν πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ καὶ πᾶσαι αἱ πράξεις αὐταπαρνήσεως καὶ ἐθελουσίας, δι' ἃς σεμνύνεται τὸ ἀνθρώπινον γένος, — ἐὰν μοι ἀπεκαλύπτετε δόγματα ὁδηγοῦντά με εἰς τὴν πρόσδοκον καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν,

(α) Τὸνδλλ. Fragments of science.

(β) Ὅρα Temps 30 Αὐγούστου 1878.

εγείροντα τὸ αἶσθημα τῆς ἰδεώδους τελειότητος, ἐμπνέοντά μοι ἀκατάβλητον δύναμιν, ὅπως ἀταράχως διαβλέπω τὸν θάνατον κατὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἔμοῦ καθήκοντος, — ἐάν ἡ πίστις αὕτη ὡς ἀπὸ λαμπροτάτης ἑστίας διαχέουσα τὰς λαμπηδόνας τοῦ φωτός αὐτῆς διεφώτιζε τὸ σκότος καὶ ἐπέλυε πάντα τὰ καταθλίβοντα τὸν νοῦν μου προβλήματα, — ἐάν τὰ προτεινόμενα δόγματα εἰς μὲν τὸν πλούσιον ἐνέπνεον τὸ αἶσθημα τοῦ ἐλέους, τὴν ὑπομονὴν δὲ καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς τοὺς ταλαιπωρουμένους, — ἐάν τὰ δόγματα ταῦτα καθηγιάζον τὴν ὁδύνην καὶ διήνοιγον τὴν ἐλπίδα τῆς αἰωνιότητος ἐνώπιον τοῦ τάφου, — ἐάν ἡ διδάσκουσα αὐτὰ πίστις διέσωσεν ἀδιάπτωτον τὸ ὕψος τοῦ φρονήματος λαοῦ ὑπὸ παντοίων ταλαιπωρουμένου δεινῶν καὶ συνεταυτίσθη μετὰ τῆς γλώσσης καὶ μεθ' ὄλων τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, θὰ ἔλεγον εἰς τὴν διάνοιάν μου, πιστευσον· ἐκεῖ ὑπάρχει μία ἀλήθεια, διότι ἀπὸ τοῦ ψεύδους δὲν παράγονται τοιαῦτα ἀποτελέσματα.

Ἄλλὰ τὴν προτεινομένην ἡμῖν πίστιν καὶ τὰ τερατώδη τῆς ὕλης δόγματα καλῶς γνωρίζομεν. Εἶνε ἡ πίστις τοῦ μηδενός, εἶνε τὸ δόγμα τῆς εὐδαιμονίας ἐν τῇ σωματικῇ ἀπολαύσει, τοῦ ἀνευθύνου τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τὸ πρεσβευόμενον ὑπὸ πάντων τῶν μεγάλων κακούργων τοῦ μηδενισμοῦ καὶ τῆς ἀναρχίας. Συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀπλῆ σωματικὴ μηχανὴ μὴ ἔχων καθήκοντα οὐδὲ δικαιώματα, καθ' ὅσον αἱ πράξεις του δὲν ἐκπορεύονται ἀπὸ ἐλευθέρως συνειδήσεως. Ἄρετή καὶ ἐγκλήματα, πράξεις αὐτοθυσίας ἢ πατριωτισμοῦ ἢ προδοσίας εἶνε λέξεις κεναὶ νοήματος, διότι ἅπασαι ἤρτηνται ἐκ τῶν μοιραίων καὶ μηχανικῶν κινήσεων τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου. Διὰ τοῦτο ἐπιτρέπονται εἰς τὸν ἄνθρωπον πᾶσαι αἱ πράξεις, αἱ ἱκανοποιῶσαι τὰς βόπας καὶ τὰ ἐνστικτα καὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς κτηνώδεις ὁρέξεις. Τοιαύτη εἶνε ἡ προτεινομένη ἡμῖν πίστις καὶ τοιαῦτα τὰ προτεινόμενα δόγματα. Ἄλλ' ἡ συνειδήσις τῆς ἀνθρωπότητος

βδελύσσεται τὴν πίστιν ταύτην καὶ τὰ ἀσεβῆ καὶ κτηνώδη τῆς ἀθείας διδάγματα.

Πρὸς δὲ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ἱερόν τῆς ἐπιστήμης ὄνομα ἀντιτάσσομεν τὰς διδακκαλίας τῶν μεγάλων αὐτῆς ἐρμηνέων, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ὡχρίᾳ καὶ καταπίπτει πᾶσα ἐναντία ὑπόθεσις καὶ θεωρία. « Ἀρχὴ αὖλος, ἀφθαρτος, ἀλλοτρία σωματικῆς φύσεως· νοῦς ποιητικός, νοῦς τὰ ὄντα νοῶν καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν. » Οὗτος εἶνε ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ οὗτος εἶνε ὁ ἄνθρωπος τῶν γιγάντων τῆς νεωτέρας φυσιολογικῆς ἐπιστήμης. « Τὸ ἀσώματον καὶ πνευματικὸν τῆς ψυχικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμειος ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Παρατηρῶν τὴν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπόρευσιν σειρᾶς γεγονότων καὶ φαινομένων διαφόρου φύσεως τῆς σωματικῆς καὶ μηχανικῆς, ἐξάγω τὸ συμπέρασμα τῆς ὑπάρξεως ἀρχῆς δυναμένης νὰ παραγάγῃ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα, ἡ δὲ ἀρχὴ αὕτη εἶνε ἀναγκαίως πραγματικότης τῆς ἰδίας φύσεως καὶ οὐσίας τῶν παραγομένων. » Τὴν ἀνάλυσιν τῶν ὑποδεικνυομένων τούτων γεγονότων ὑπὸ τοῦ κλεινοῦ τῶν φυσιολογικῶν καὶ λατρικῶν ἐπιστημῶν καθηγητοῦ Lotze θέλομεν ἐπιχειρήσει εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ

Ἀνάλυσις νοητικῶν δυνάμεων.

Διαπρεπῆς ἐπιστήμων καὶ τῆς φιλοσοφίας καθηγητῆς, ὁ Βοσερώ, εἰδὼς καθ' ὅλον τὸν βίον, ὅτι αἱ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ πνευματικότητος καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, πεποιθήσεις δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τοῦ κύρους τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῶν

δογμάτων του θετικού θρησκευματος, ἐφ' ὅσον ἡ ἀλήθεια αὐτῶν ἀποδεικνύεται διὰ τῶν φιλοσοφικῶν μελετῶν καὶ σπουδασμάτων. Ὁ Βατερῶ οὐδέποτε τὰ τῆς ἀπιστίας ἐδίδαξεν οὐδ' ἐδημοσίευσέ τι κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγραμμάτων του συνέτεινεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν τὴν ἐπικρατήσαν ἐν Γαλλίᾳ περὶ τὰ μέσα τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος. Πρεσβύτης ἤδη, ὀδύρεται ὅτι ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ μόνοι οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες δοξάζουσι τὰς ὑγιεῖς καὶ σωτηρίους ἀρχὰς περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ πνευματικότητος ψυχῆς πεποιθήσεις, ἅς δὲ ἀργὰ ἀνομολογεῖ ὅτι ἐπιστήμη μὴ συμβαδίζουσα μετὰ τῆς θρησκείας ἀδυνατεῖ νὰ στηρίξῃ διὰ μόνου τοῦ λόγου τὰς αἰώνιους ἀληθείας ἐπὶ τῶν ὑψίστων προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητος. «Προσεγγίζω, γράφει εἰς τὴν τελευταίαν συγγραφήν του, εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου καθ' ἣν ὥραν ὁμιλοῦν περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος ὡς περὶ ἀρχαίας τινὸς παραδόσεως. Οἱ πιστοὶ μόνον διατηροῦσι τὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας ἐν τοῖς συγγράμμασι καὶ ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν. Οἱ νεώτεροι τῶν φιλοσοφούντων ἐλησμόνησαν τὰς περὶ Θεοῦ ἀληθείας ἐν μέσῳ τῶν περιέργων καὶ σοφῶν μελετῶν των. Ὅμιλοῦσι περὶ Θεοῦ ἐνώπιον τῶν τέκνων μας ὡσανεὶ εἰρωνευόμενοι. Σκληρὰ εἶνε ἀληθῶς ἡ θέσις αὕτη δι' ἄνθρωπον ἐλευθεροφρονούντα μὲν περὶ τὰ θεῖα καθ' ὅλον τὸν βίον, ἀλλὰ ζήσαντα πάντοτε ἐν τῇ ὑπερκοσμίῳ ἰδέᾳ καὶ θέλοντα ν' ἀποθάνῃ ἐν ταῖς περὶ τοῦ Ἀπεῖρου πεποιθήσεσι» (α).

Λυπηρὸν ἀληθῶς τὸ φαινόμενον, ἀλλ' εἶνε ἀναγκαῖα συνέπεια τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν δύο πηγῶν τῶν ἡμετέρων γνώσεων καὶ συναισθημάτων καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀκριβοῦμεν καὶ διὰ μόνου τοῦ λόγου τὰς περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ πνευματικότητος τῆς ψυχῆς ἀληθείας (β), ἀλλ' ἡ θρησκεία μόνον δύναται νὰ καταστήσῃ καθολικὰς καὶ

(α) Nouveau spiritualisme.

(β) Πρὸς Ῥωμαίους Γ'. 18.

προσιτάς εἰς πάντας περιποιούσα δ' ἅμα εἰς αὐτάς κῦρος ἀπροσμάχητον καὶ ἀδιαφιλονίκητον καὶ ἐμποιούσα στερεάς καὶ ἀκράδαντους πεποιθήσεις. Ἄφ' ἑτέρου δὲ ἐπικαλούμενοι τὴν δύναμιν τῆς λογικῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶνε ἐπιδεκτικὰ ἀναλύσεως καὶ μελέτης, διανοίγομεν μὲν τὴν ὁδὸν τῆς διανοίας καὶ τῆς καρδίας τῶν ἀπιστούντων καὶ ἀδιαφορούντων, κραταιοῦμεν δὲ καὶ ἐνισχύομεν τὰς πεποιθήσεις τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀποδεχομένων τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν.

Εὐτυχῶς τὸ περὶ ψυχῆς θεμελιῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ δόγμα εἶνε ἐκ τῶν περιεχόντων ἀλήθειαν, ἣν δυνάμεθα ν' ἀκριβοῦσμεν καὶ διὰ μόνου τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῶν στοιχείων τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, ἀποτελέσασαν ἀντικείμενον μελέτης πάντων τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἀνθρωπολόγων καὶ τῶν περὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων φιλοσοφούντων.

Θὰ μελετήσωμεν ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ τρία διανοητικὰ γεγονότα· α') τὴν μὀρφωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ διανοημάτων· β') τὴν ἐπὶ τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων κρίσιν· γ') τὴν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος μορφωθεῖσαν ἰδέαν περὶ ψυχῆς. Τὰ γεγονότα ταῦτα, ὡς καὶ πᾶσα ἡ ἐκτενὴς ἀνάλυσις ἄλλων λειτουργικῶν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ περιφανῶν αὐτῆς ἱκανοτήτων, θὰ μᾶς ὀδηγήσωσιν εἰς τὴν ἀκαταγώνιστον ἀπόδειξιν τῆς ἐν ἡμῖν πνευματικῆς ὑποστάσεως καὶ αὐλοῦ δυνάμεως, συνεργούσης μὲν ἀλλὰ μὴ συνταυτιζομένης μετὰ τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν ὄργανισμοῦ.

I

Ἡ Ἰδέα.

Ὁ ἄνθρωπος συλλαμβάνει καὶ διὰ τῆς διανοίας δημιουργεῖ ἰδέας, ἅς καὶ διατηρεῖ ἐν τῇ μνήμῃ του, δύναται δὲ καὶ νὰ ἐπαγαγάῃ διὰ τῆς ἀναμνήσεως ἐνώπιον τοῦ συνειδότος του κατὰ

τὸν μετέπειτα χρόνον. Καί τινες μὲν τούτων εἶνε ἀπλῶς παραστατικά, ἀπεικονίζουσαι τὸ σχῆμα, τὸν χρωματισμὸν ἢ ἄλλας τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων ιδιότητας, ἕτεραι δέ, μὴ ἐκπηγάζουσαι ἀπὸ τινος τῶν αἰσθητηρίων ἐντυπώσεως, εἶνε ἀπλαῖ συλλήψεις καὶ νοητικαὶ καταστάσεις μὴ ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς αἰσθητὸν τι ἀντικείμενον.

Εἶδομεν τὸν Παρθενῶνα, ἡ δὲ ἀποψις τοῦ οἰκοδομήματος ἀπεικονισθεῖσα εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν διατηρεῖται ἐν αὐτῇ καὶ ἄνευ πραγματικῆς θεᾶς, ἐπομένως δυνάμεθα ν' ἀναχαράξωμεν νοητικῶς τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ μνημείου, διακρινομένην ἀπὸ πάσης ἄλλης ἰδέας ἢ ἀπεικονίσεως τῆς μνήμης.

Ἐπισκεφθέντες πόλιν τινὰ ἐγνωρίσαμεν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς, κατὰ δὲ τὴν ἐν αὐτῇ διαμονὴν μας ἐλάβομεν καὶ συγκινήσεις χαρᾶς καὶ λύπης ἢ ἤκούσαμεν ῥήτορος ὁμιλοῦντος περὶ τινος κοινωνικοῦ ζητήματος· ἐν τῇ μνήμῃ ἀκολούθως διατηροῦμεν οὐ μόνον τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ὁδῶν καὶ μνημείων τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὰς συγκινήσεις τῆς χαρᾶς ἢ τῆς λύπης καὶ τὰς κυριωτέρας τῶν ἰδεῶν, τὰς ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ἀναπτυχθείσας.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν παραστατικῶν τούτων ἰδεῶν, αἰτινες ἔλαβον τὴν πρώτην ἀρχὴν των ἐξ ἐντυπώσεων τῶν αἰσθητηρίων, ἐσμὲν κάτοχοι καὶ ἄλλων ἰδεῶν ὅπως γενικῶν καὶ ἀφηρημένων· ἔχομεν τὰς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ χρόνου, τοῦ ἀπείρου, τῆς αἰωνιότητος, τῆς ταυτότητος, τοῦ αἰτίου, τοῦ μηδενός, αὗται δὲ εἶνε ἀπλᾶ νοήματα μὴ ἔχοντα σχέσιν πρὸς ὠρισμένον τι σῶμα ἢ πρὸς αἰσθητὴν τινα ιδιότητα.

Τώρα τί εἶνε ἡ ἰδέα; τίς δὲ ἡ οὐσία καὶ τὰ συστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα;

Ἡ ἰδέα δὲν εἶνε βεβαίως ὕλικόν τι ὄν, ἔχον βάρος ἢ ἔκτασιν ἢ σωματικὴν τινα ιδιότητα, δυνάμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν αἰσθητηρίων μας ἢ εἰς τὴν ἀνάλυσιν

τῶν μηχανικῶν εργαλείων, ἐφ' ὅσον καὶ ἂν ᾔθελον τελειοποιηθῆ. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶνε τόσοῦτο προφανῆς καὶ ἀδιαφιλονίκητος, ὥστε οὐδὲ οὐλύισταὶ αὐτοὶ διενοήθησαν νὰ τὴν ἀμφισβητήσωσι πρὸςθεύουσι μὲν ὅτι αἱ ἰδέαι παράγονται ἀμέσως ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, ὡς ἡ χολὴ ἀπὸ τοῦ ἥπατος, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῶν παραγομένων ἰδεῶν ἀποδέχονται καὶ ἀνομολογοῦσιν, ὅτι εἶνε ὄλως αὐλὸς καὶ πνευματικῆ. « Ἡμεῖς, λέγει ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Βύχγκερ, δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἰδέαν εἰμὴ ὡς αὐλὸν τι ἀποκλείον τὴν ὕλην καὶ μηδεμίαν ἔχον σωματικὴν ιδιότητα. » (α)

Καὶ τῷ ὄντι, ἡ ἰδέα δὲν συνίσταται οὔτε εἰς τὸν ἦχον τῆς λέξεως, δι' ἧς ἐκδηλοῦται, οὔτε εἰς τὸ σημεῖον τῆς γραφῆς, δι' οὗ ἀπὸ πάσης ἄλλης καθορίζεται. Διὰ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γραφῆς ἡ ἰδέα διακρίνεται ἀπὸ πάσης ἄλλης καὶ πρὸς ἄλλους μεταδίδεται, ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ θεωρουμένη, εἶνε κατάστασις νοητικῆ, δυναμένη μὲν νὰ ὀρισθῆ διὰ γραπτῶν ἢ προφορικῶν σημείων, οὐδόλως ὁμως συγχεομένη μετὰ τῶν συμβολικῶν καὶ παραστατικῶν τούτων σημείων.

Ὁ προφορικὸς λόγος εἶνε ἦχος παράγων ἐντύπωσιν ἐπὶ τῆς ἀκοῆς, ἡ δὲ ἰδέα εἶνε ἡ ἐν τῷ νῷ παραγομένη ἔννοια· διὰ τοῦ λόγου αἱ ἰδέαι ὀρίζονται, διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, κοινοποιοῦνται εἰς ἄλλους, καὶ διὰ τῶν σημείων τῆς γραφῆς μακρόθεν μεταδίδονται καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταδιβάλλονται. Ἡ σπουδαιότης τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τῆς γραφῆς εἶνε ἀνυπολόγιστος κατὰ τὰς γενομένας κοινωνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς προόδους, ἡ δὲ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποιήσις τῆς γλώσσης παντὸς ἔθνους καὶ τῶν συμβολικῶν τῆς διανοίας παραστατικῶν σημείων συμβαδίζει μετὰ τῆς πνευματικῆς διανοητικῆς αὐτοῦ

(α) Βύχγκερ « Δύναμις καὶ Ὑλὴ » Κεφ. 1Β'. — Ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Βύχγκερ παρατηρεῖ ὁ Λάντσε εἰς τὴν περὶ ὕλισμοῦ ἱστορίαν του, μᾶς ὁδηγεῖ λογικῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ὑποστάσεως πνευματικῶν δυνάμεων. Ὅρα μετάφρασιν γαλ. Τόμον 2ον σελ. 115.

διαμορφώσεως· ἀλλ' οἰαδῆποτε καὶ ἂν ἡ ἡ σπουδαιότης αὐτῆ, ἡ ἰδέα εἶνε ὄλως διακεκριμένη ἀπὸ τῆς ὀρίζουσας αὐτὴν λέξεως ἢ ἄλλου παραστατικοῦ σημείου. Πολλάκις ἐγείρεται εἰς τὴν διάνοιάν μας μία ἰδέα, στερούμεθα δὲ τῆς λέξεως ὅπως ἐκφράσωμεν καὶ εἰς ἄλλους μεταδώσωμεν αὐτήν· ἄλλοτε παρουσιάζεται εἰς τὴν διάνοιαν ἡ ἰδέα, ἀλλὰ μὴ ἔχοντες πρόχειρον τὴν ὀρίζουσαν αὐτὴν λέξιν, θέτομεν ἐν ἐνεργείᾳ τὴν δύναμιν τῆς μνήμης, ἐκζητοῦμεν ἐν μέσῳ τῶν συμβολικῶν σημείων τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ἡμετέραν ἔννοιαν καὶ ἀνευρίσκοντες τοῦτο ὀρίζομεν καὶ ἐκδηλοῦμεν τὴν ἰδέαν, ἣν ὁμῶς, καὶ πρὶν ἢ ἐξεύρωμεν τὴν παριστάνουσαν αὐτὴν λέξιν, εἶχομεν πρὸ τοῦ συνειδότητος μας. Πολλάκις δὲ ἀποβλέποντες εἰς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τοῦ προσώπου μεθ' οὗ συνδιαλεγόμεθα καὶ ὅπως καταστήσωμεν καταληπτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς ἰδέας, ἀπομακρυνόμενοι τῆς κυριολεξίας ποιοῦμεν χρῆσιν διαφόρων τῶν συνήθων λέξεων ἢ καὶ μακρῶν περιφράσεων. Ἐνίοτε ἡ αὐτὴ λέξις ὁμοίως γραφομένη καὶ προφερομένη, διαφόρους ἔχει σημασίας, καίτοι δὲ τὰς αὐτὰς προξενούσα πάντοτε ἐντυπώσεις εἰς τὴν ἀκοήν, διεγείρει ἐν ἡμῖν ἐκάστοτε διάφορον ἔννοιαν· ἡ λέξις λόγος ἄλλοτε μὲν ἐγείρει ἐν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τῶν λέξεων δι' ὧν ἐκφράζομεν τὰς ἰδέας μας, ἄλλοτε δὲ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν δι' ἧς κρίνομεν καὶ ἄλλοτε τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ αἷτιον πράγματός τινος ἢ καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Παντός. Ὡς τὸ διανοεῖσθαι καὶ τὸ λέγειν εἶνε μὲν ἀλληλένδετα, ἀλλὰ δὲν ἀπαρτίζουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, οὕτω καὶ ἡ ἰδέα νοουμένη εἶνε διάφορόν τι τῆς διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐκδηλώσεως αὐτῆς. Πρὸς πίστῳσιν δὲ καὶ διατράνωσιν τῶν λεγομένων, ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα τὴν κρίσιν τοῦ Βύχνηρ, ἀπαλλάττουσαν ἡμᾶς περαιτέρω ἀναπτύξεως. « Ἡ ἰδέα εἶνε πνευματικόν τι μὴ ἔχον σῶμα ἢ ἄλλην τινὰ ὕλικὴν ἰδιότητα. »

Τοῦτο εἶνε τὸ γεγονός· ἀλλὰ κατὰ τὰς ὕλιστικὰς θεωρίας

οὐδὲν ὑπάρχει πλὴν τῆς ὕλης, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐστερημένος ψυχῆς καὶ πάσης ἀύλου καὶ πνευματικῆς ἀρχῆς, νοεῖ καὶ σκέπτεται διὰ μόνῃς τῆς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ὑπαρχούσης ὕλης, αἱ δὲ ἰδέαι εἶνε ἐκκρίσεις τοῦ ὀργάνου τούτου, ὡς τὸ σάλον ἐκκρίσεις τῶν ἀδένων τοῦ στόματος. Ἄλλ' ἐὰν μηδὲν ὑπάρχη πλὴν τῆς ὕλης, πῶς δύναται νὰ ἔχωσιν ὑπαρξίν ὄντα ἄυλα καὶ πνευματικά ὡς αἱ ἰδέαι;

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐστερημένος πνευματικῆς δυνάμεως, τίνι τρόπῳ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου δύναται νὰ ἐκπηγάσῃ αὔλα καὶ πνευματικά προϊόντα; Οἱ ὕλισται συμπαραβάλλουσι τὸν ἐγκέφαλον πρὸς τὸ ἦπαρ καὶ τοὺς ἀδένας· καὶ ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν τὰς λειτουργίας τῶν ὀργάνων τούτων, δυνάμεθα ὁμοίως νὰ νοήσωμεν τὴν ἐξ αὐτῶν ἐκκρίσιν τῆς χολῆς τοῦ σιάλου, διότι πρόκειται περὶ αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν προϊόντων· ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἰδεῶν, εὐρισκόμεθα εἰς θέσιν οὐ μόνον διάφορον, ἀλλὰ καὶ πάντῃ ἀντίθετον.

Ἐπιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῶν ὄρων τοῦ τιθεμένου ἐνταῦθα προβλήματος· δὲν ζητοῦμεν παρὰ τῶν ὕλιστῶν νὰ προσδιορίσωσιν οὔτε τὰς λειτουργίας οὔτε τοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐγκεφάλου· ζητοῦμεν ἀπλῶς νὰ γνωρίσωμεν, ἐὰν ὑπὸ ὀργάνου σωματικοῦ, μὴ συνεργαζομένου μετὰ πνευματικῆς τινος δυνάμεως, ἐὰν ὑπὸ μιᾶς μηχανῆς, ὡς οἱ ὕλισται χαρακτηρίζουσι τὸν ἄνθρωπον, δύναται νὰ παραχθῶσιν ὄντα ὑπὸ τῶν ἰδίων ὀριζόμενα ὡς αὔλα καὶ ὡς μὴ ἔχοντα μηδεμίαν ὕλικὴν καὶ αἰσθητὴν ιδιότητα. Καὶ ἐὰν υποθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης εἶνε ἀπεικονισμέναι καὶ ὡς διὰ τύπου ἐγκεχαραγμένα αἱ λέξεις καὶ τὰ σύμβολα τῶν ἰδεῶν, τὸ πρόβλημα εἶνε πάντοτε τὸ αὐτό, καθ' ὅτι ἐκζητεῖται καὶ τότε νὰ γνωρίσωμεν, ἐὰν διὰ τοῦ ἤχου τοῦ προφορικοῦ λόγου ἢ διὰ τῆς ὀράσεως τῆς γραφῆς δύναται νὰ παραχθῆ ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου ἡ ἐννοια, ἡ παριστανομένη ἰδέα, ἥτις, ὡς δὲν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τῶν ὕλιστῶν, εἶνε ὅλως ἀύλος καὶ πνευματικῆ.